

De waarde van waarden

 Koen Raes

 Hoofdredacteur

In het eerste nummer van *Samenleving en politiek* werd reeds gesteld dat het socialisme van de toekomst zich vooral door de ethische waarde van haar project, en niet louter door haar belangenbasis en -strategie, zou onderscheiden. Vanuit die optiek vormt het een belangrijk opzet van dit blad het waardendebat ter linkerzijde te stimuleren.

Opmerkelijk is dat een pleidooi voor een herwaardering van het ethische zowel door progressieven als door conservatieven vaak als een conservatieve reflex wordt gebrandmerkt. Dit is ten dele begrijpelijk. In veel sectoren van het maatschappelijke leven vormde het - terecht - de inzet van progressieven om moraliserende interpretaties te vervangen door sociaal-wetenschappelijke. Zo werden dronkenschap of criminaliteit niet in de eerste plaats als 'zederverwildering' benaderd, maar als reacties van mensen die in erbarmelijke levensomstandigheden leefden. Eerder dan een morele kruistocht te ondernemen werd dan ook gepleit voor een verbetering van die levensomstandigheden. En dat heeft succes gehad. In een vergelijkbare optiek meenden progressieven dat wetenschappelijke vindingen een de-ethiseringsproces op gang zouden brengen omdat de traditionele normen gewoon overbodig zouden worden. Dat was bijvoorbeeld het geval met de seksuele ethiek die uit het keurslijf van taboes, verboden en geboden kon worden gelicht dank zij moderne voorbehoedsmiddelen. Veel progressieven beschouwden ethische normen als hinderlijk in de weg naar emancipatie, omdat zij de arbeidersklasse onderdanig maakten aan heersende groepen. Moraliteit betekende gehoorzaamheid. De revolutie is een bevrijding uit een moraliserend keurslijf.

Er bestond ook een meer metafysische onderstroom die deze overtuigingen voedsel gaf. De moderne tijd had zich bevrijd van de absolutis-

tische aanspraken die de kerk meende - en nog steeds meent - te kunnen maken over wat objectief goed en kwaad is. Het morele werd grotendeels geïndividualiseerd als een kwestie van het persoonlijke geweten. Er werd een radicale halt toegeroepen aan iedere vorm van kerkelijk of etatistisch paternalisme. Voor sommigen was dit de evidente consequentie van 'de dood van god'; er zijn geen objectieve waarden, alleen maar subjectieve preferenties. Niemand heeft derhalve het recht om zijn waarden aan anderen op te dringen, laat staan ze af te dwingen. Dat is niets anders dan machtsmisbruik.

Onze cultuur heeft ondertussen de heilzame werking van levensbeschouwelijke tolerantie voldoende ervaren. Het is een te koesteren goed. Maar tegelijk blijkt een positieve waardering van tolerantie moeilijk te sporen met een algeheel waardenscepticisme. Fundamenteel aan de waarde van verdraagzaamheid is immers de erkenning dat afgedwongen waarden - of levensbeschouwingen - hun waarde verliezen en dat slechts het vrij beleven van waarden waardevol kan zijn. Wie dit onderschrijft heeft het subjectivisme eigenlijk reeds achter zich gelaten. Tolerantie is meer dan indifferentie, maar veronderstelt een engagement dat is gebaseerd op gelijk, wederzijds respect.

Het is niet nutteloos dit hier even te herhalen want deze tijd is zwanger van fundamentalismen van allerlei slag, die precies dit wederzijds respect op de helling zetten. Welnu, de strijd tegen dergelijke fundamentalismen is geen eenvoudige expressie van 'een' - 'westerse' - subjectieve preferentie. Hij is integendeel gebaseerd op de objectieve waarde van de tolerantienorm.

Wat heeft dat met het ethische project van het socialisme te maken? Vrij veel. De socialistische beweging in West-Europa is in zekere zin het slachtoffer geworden van haar successen en dat

breekt haar vandaag zuur op. Vanuit de overtuiging dat het in tal van domeinen de overheid niet toekomt om door middel van dwang zekere waarden op te leggen, heeft zij zich - samen met de liberalen - terecht verzet tegen diverse moraliserende wetten. De strijd voor de legalisering van abortus is daarvan de meest recente uitdrukking en de strijd voor de legalisering van euthanasie wellicht een toekomstig voorbeeld. Maar het is nog niet omdat men in zekere morele keuze-situaties dwang afwijst, dat men daarom ook de subjectivistische overtuiging zou delen dat er wat betreft bijvoorbeeld abortus of euthanasie, sexualiteit of partnerschap helemaal geen ethische waarden aan de orde zouden zijn. De morele verantwoordelijkheid van een keuze bij de betrokkenen leggen is nog iets helemaal anders dan géén morele verantwoordelijkheid meer zien. Het afwijzen van dwang betekent dus nog niet dat men niet via opvoeding, onderwijs of vormingswerk zekere waardenperspectieven zou mogen stimuleren.

Welnu, het is precies op die terreinen dat de socialistische beweging, in het kielzog van de materiële welvaartsstijging uit de jaren '60, het grondig heeft laten afweten. Zij heeft haar werking grotendeels op het staatsapparaat afgestemd en het nec plus ultra van haar sociale activiteit in het produceren van (dwingende) wetgeving gesitueerd. Het hele gamma van haar opvoedende en vormende activiteiten heeft zij grotendeels verwaarloosd of minstens op het tweede plan geplaatst. In feite hebben partij én vakbond aldus hun vormende project in de richting van een meer egalitaire, meer verdraagzame, meer solidaire samenleving vaarwel gezegd en hun 'natuurlijke basis' een democratische toegang verstrekt tot de massacultuur van de (vooral commerciële) massamedia. Zij heeft met andere woorden nog nauwelijks een 'vormend appèl' in de maatschappij; moet zich integendeel steeds meer plooiën naar de vormingsinstrumenten die reclame en marketing over de maatschappij heen spoelen. Het gaat er niet om de cultuur van de massamedia te veroordelen. Het gaat erom dat de socialistische beweging nauwelijks een inhoudelijke visie ontwikkeld heeft om in een moderne maatschappij, mét haar amalgaam aan

massamedia, de waarden van gelijkheid, verdraagzaamheid en solidariteit dieper te verankeren.

Waardevol

Dat wrekt zich in tijden van schaarste. Indien men solidariteit louter strategisch in termen van individuele, materiële welvaartsverbetering 'verkoopt', dan moet men er niet van versteld staan dat plots een 'eigen volk eerst'-retoriek aanslaat, omdat die kennelijk beter de eigen verzuchtingen vertaalt. Indien de socialistische strijd slechts een kwestie is van zoveel mogelijk materiële goederen uit de brand slepen, dan is het voorspelbaar dat die strijd zich schroomteloos keert tegen groepen die kennelijk de eigen lotsverbetering in de weg staan. Die perceptie krijgt des te meer voedsel bij groepen die, ook op materieel vlak, gegronde redenen tot klagen hebben, maar door de bestaande socialistische beweging blijkbaar in de steek werden gelaten.

Pleiten voor een herwaardering van ethische waarden is, hoe terecht ook, in tijden van crisis natuurlijk moeilijker. Zeker wanneer politieke machthebbers - en machthebbers in het algemeen - 'de morele toer opgaan' bestaat er reden voor scepcis. Meestal bedoelen ze er niet veel meer mee dan dat er wat meer 'ontzag' moet zijn voor hun gezag, wat meer gehoorzaamheid en vertrouwen. Wanneer terzelfdertijd bedrijfsleiders, zelfzekerder geworden door de herwonnen legitimiteit, zich schroomteloos 'boven' de fiscale wetgeving verheven achten en in feite hun aandeel in de maatschappelijke solidariteit ontkennen, dan wordt het natuurlijk bijzonder moeilijk een 'herwaardering van het ethische' niet als conservatieve volksverlakkerij aan te prijzen.

Niettemin is dat nodig, al is het maar omdat het morele vertoog niet geheel door conservatieve krachten zou worden gekoloniseerd. Niet ten onrechte spreekt Mark Elchardus van ge-kaapte deugden; met andere woorden deugden die vandaag ten onrechte door extreem-rechts ingeroepen kunnen worden omdat de linkerzijde nog vaak vanuit een misbegrepen 'de-ethiseringsperspectief' denkt of meent te denken. Zo bestaat er een zeker 'multicultureel vertoog' waarin culturele verschillen worden gebanaliseerd; cul-

tuur is niet echt belangrijk. Méér, alleen het trivialisieren van culturele verschillen zou tot grotere verdraagzaamheid inspireren. Nochtans, het ridiculiseren of zelfs radicaal afwijzen van iedere notie van Vlaamse cultuur brengt geenszins tolerantie met zich mee, veeleer indifferentie. Veeleer een gebrek aan respect voor de eigen, maar natuurlijk ook voor de andere culturen. Het is in dit licht dat Mark Elchardus van een louter negatieve vrijheidsopvatting gewaagd. Wat je met je vrijheden doet, hoe je ze invult, is niet echt belangrijk, banaal eigenlijk. Uiteindelijk zou het toch maar om loutere preferenties gaan, of dat nu 'culturele' of 'morele' preferenties zijn.

Probleem van een dergelijk indifferentisme is niet alleen dat mensen zekere waarden helemaal niet als loutere preferenties opvatten - waardering voor het gezinsleven, voor de arbeid of voor zekere tradities is echt wel van een andere aard dan een preferentie voor aardbeien- of vanille-ijs - en zich aldus door een dergelijk vertoog beledigd achten, maar bovendien dat het geen enkel argument meer aanreikt om voor een tolerante samenleving te ijveren. Het is niet door de eigen cultuur te bagatelliseren dat men respect bijbrengt voor andersculturelen. Het is niet door (waarden betreffende) relatievorming tot irrelevant te verheffen dat men respect cultiveert voor sexueel andersgeaarden. Het is niet vanuit een levensbeschouwelijke onverschilligheid dat men tot levensbeschouwelijke verdraagzaamheid komt.

De eerste dimensie van een herwaardering van het ethische die vandaag door 'communitaristen' wordt bepleit, bestaat in het ernstig nemen van waardenopties. Ook een gedepenaliseerde abortusbeslissing blijft een ethische beslissing. Wie werkt in centra voor geboortepanning kan overigens getuigen dat er weinig vrouwen zijn die zich géén vragen gesteld hebben bij hun beslissing. Ook in de sterk instrumentele context van het bedrijf is er ruimte voor ethische waarden als arbeidsvoldoening, loyaliteit, verdienste of verantwoordelijkheid. Ook in een pluralistische maatschappij is er 'ruimte voor moraal'. Natuurlijk, het al te sterk benadrukken van de morele dimensie van keuzen kan tot overdreven schuldgevoelens leiden, die niet per definitie een

oplossing in zich dragen. Maar anderzijds dreigt een verwaarlozing van de morele dimensie tot een verregaande instrumentalisering van intermenselijke verhoudingen (en van mens-natuurverhoudingen) te leiden en dat is precies een dreigend gevaar vandaag. Het herwaarderen van de ethische dimensie van het menselijk zijn betekent geenszins dat men bestaande waardenopties klakkeloos dient te aanvaarden. Het betekent enkel dat men ze niet mag negeren en dat veranderingen in waardenoriëntaties via de weg van het betere argument moeten gebeuren, niet via hun trivialisering.

Gelijkheidsdebat

De tweede dimensie van een herwaardering van het ethische is hiermee nauw verbonden. Zoals G.A. Cohen - eens dé grote verdediger van een radicaal functionalistisch, analytisch marxisme - in dit nummer betoogt kan het socialisme zich vandaag niet meer stoelen op de quasi-mechanische 'gang der geschiedenis'. Ook Ronald Commers had dit marxistisch 'overbodig verklaren' van de moraal vroeger reeds gehekeld. Het perspectief op alsmaar toenemende welvaartsvermeerdering in de westerse wereld wordt onwaarschijnlijk én onwenselijk. De aandacht moet des te meer gericht worden op het probleem van de verdeling van welvaartsgoederen en andere goederen. Het egalitarisme als moreel engagement staat hier niet met lege handen, want niet alleen werden in de loop der tijden grondige normatieve argumenten ontwikkeld ten voordele van grotere maatschappelijke gelijkheid - die in de lijn liggen van onze christelijke en humanistische erfenis - maar bovendien werden er recent behoorlijk wat empirische gegevens verzameld die erop wijzen dat grotere inkomensgelijkheid (na herverdeling via fiscale, para-fiscale en sociale zekerheidsmechanismen) helemaal niet haaks staat op economische efficiëntie, zoals neo-liberalen te pas en te onpas blijven beweren. Hierover zal *Samenleving en politiek* in komende nummers berichten. De over-ideologisering van de 'tegenstelling' tussen vrijheid en gelijkheid blijkt bovendien een valse ideologie. Er moet verduidelijkt worden over welke vrijheden het gaat en hoe het met de verdeling van die vrijheden in de

maatschappij is gesteld.

Het gelijkheidsdebat strekt zich aldus ook verder uit dan een debat over inkomens- en vermogensverdeling, hoe belangrijk ook. Het is eveneens een debat over de verdeling van de mogelijkheden om zekere waarden na te streven en te realiseren en een debat over de kwaliteit van de betrokken waarden. Zo komen we onvermijdelijk terug bij die eerste ethische dimensie. Men kan niet straffeloos over gelijkheid argu-

menteren zonder te verduidelijken welke waarden men gelijkter verdeeld wil zien en waarom men dat belangrijk acht. Hierin afzijdig blijven of in naam van een misbegrepen tolerantie geen positie innemen, betekent de dood van het socialisme, maar ook de machteloosheid van een maatschappij om het op te nemen voor waarden van tolerantie, gelijkheid en solidariteit tegen de arrogantie van het platte belang en de brutale macht.